

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING AXBOROT BILAN ISHLASH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Ergasheva Zarnigor Fazliddin qizi

Termiz shahar 26-maktab boshlang'ich sinfi o'qituvchisi.

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi raqamli muhitda boshlang'ich sinfi o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini shakllantirishning nazariy va metodik asoslari ko'rib chiqiladi hamda axborotga ega bo'lishning o'zi uning ishonchliligini kafolatlamasligi sababli boshlang'ich ta'lim bosqichidayoq axborotni tekshirish, fakt va fikrni farqlash hamda dalillarga asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirish zarurati asoslanadi.

Kalit so'zlar: axborot bilan ishlash kompetensiyasi, boshlang'ich ta'lim, axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash, metodik model, funksional savodxonlik, mediasavodxonlik.

Abstract: This paper examines the theoretical and methodological foundations for developing information-handling competence among primary school students in a digital environment. It further substantiates the necessity of cultivating skills—such as verifying information, distinguishing between facts and opinions, and drawing evidence-based conclusions—as early as the primary education stage, given that mere access to information does not guarantee its reliability.

Keywords: information-handling competence, primary education, information literacy, critical thinking, methodological model, functional literacy, media literacy.

KIRISH

XXI asrda axborotga bo'lgan talab misli ko'rilmagan darajada oshdi, biroq zamonaviy axborot muhitida asosiy muammo axborotni topish

emas, balki uni saralash, ishonchliligini baholash va undan samarali foydalanishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun bu masala alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu bosqichda bolalarda axborot bilan ishlashning dastlabki malakalari shakllanadi hamda bu malakalar keyingi ta'lim bosqichlarida ularning mustaqil bilim olish qobiliyatining asosi bo'lib xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi, chunki bu borada bir qator xalqaro tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, ular axborot savodxonligi, mediasavodxonlik va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning muhimligini ta'kidlaydi. Shu bois tadqiqotning maqsadi — boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodik modelini ishlab chiqish va asoslashdan iborat.

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi tushunchasining mohiyati

Axborot bilan ishlash kompetensiyasi — bu shaxsning axborotni izlash, to'plash, qayta ishlash, saqlash, uzatish va undan samarali foydalanish bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalar yig'indisi bo'lib, u zamonaviy ta'limning asosiy tarkibiy qismlaridan biri sifatida funksional savodxonlikning muhim elementi hisoblanadi. Xalqaro ta'lim standartlarida axborot bilan ishlash kompetensiyasi quyidagi tarkibiy qismlardan iborat: axborotni izlash va topish, axborotni tahlil qilish, axborotni baholash, axborotni qayta ishlash, axborotdan foydalanish hamda axborotni uzatish.

Bu tarkibiy qismlarning har biri o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ulardan birining rivojlanmaganligi boshqalarining ham samarali

shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Masalan, agar o'quvchi axborotni izlashni o'rgansa-yu, lekin uning ishonchliligini baholashni o'zlashtirmasa, u holda noto'g'ri ma'lumotlardan foydalanish xavfi yuzaga keladi, bu esa o'z navbatida noto'g'ri xulosa chiqarishga olib keladi.

Boshlang'ich ta'limda axborot bilan ishlash kompetensiyasining o'ziga xos xususiyatlari

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh va psixologik xususiyatlari axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda alohida yondashuvni talab qiladi, chunki bu davrda bolalarda ko'rgazmali-obrazli tafakkur ustunlik qiladi, diqqatning barqarorligi cheklangan bo'lib, uzoq vaqt bir faoliyatga qaratilishi qiyin, xotira asosan mexanik xarakterga ega bo'lib, mantiqiy xotira asta-sekin shakllanadi, qiziqish o'yin faoliyati orqali namoyon bo'ladi hamda mustaqil fikrlash endigina shakllanmoqda.

Bu xususiyatlarni inobatga olgan holda, boshlang'ich sinf o'quvchilarida axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish bosqichma-bosqich, o'yin elementlaridan foydalangan holda amalga oshirilishi lozim, chunki aks holda o'quvchilarda bu faoliyatga nisbatan qiziqish so'nishi va natijada kutilgan samaraga erishilmasligi mumkin.

Xalqaro tajriba va tadqiqotlar tahlili

Xalqaro miqyosda axborot savodxonligini rivojlantirish bo'yicha bir qator tadqiqotlar o'tkazilgan bo'lib, xususan UNESCOning "Media and Information Literacy" dasturi axborot savodxonligini rivojlantirishning global standartlarini belgilaydi, PISA tadqiqotlari o'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini baholashga alohida e'tibor qaratadi

hamda Finlyandiya tajribasi boshlang'ich sinfdan boshlab mediasavodxonlikni o'qitishning samarali modelini ko'rsatadi.

Bu tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish uchun tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv zarur bo'lib, bu yondashuv o'quvchilarning yosh xususiyatlariga moslashtirilgan bo'lishi hamda ta'lim jarayonining barcha bosqichlarida izchil davom ettirilishi lozim.

METODIK MODEL VA AMALIY TAVSIYALAR

“Aniqlash–Tekshirish–Taqqoslash–Dalillash–Xulosa” metodik modeli

Tadqiqotda taklif etilayotgan metodik model quyidagi besh bosqichdan iborat bo'lib, bu bosqichlar o'zaro mantiqiy bog'langan holda o'quvchining axborot bilan ishlash ko'nikmasini bosqichma-bosqich rivojlantirishga qaratilgan.

Birinchi bosqich — Aniqlash. Bu bosqichda o'quvchi axborot manbasini aniqlashni o'rganadi, ya'ni bu ma'lumot qayerdan olingan, kim tomonidan taqdim etilgan degan savollarga javob izlaydi hamda turli manbalar (kitob, internet, suhbat, kuzatish) bilan tanishadi, chunki axborotning qayerdan kelganligini bilish uning ishonchliligini baholashning birinchi qadamidir.

Ikkinchi bosqich — Tekshirish. Bu bosqichda o'quvchi axborotning ishonchliligini tekshirish usullarini o'zlashtiradi, ya'ni ma'lumot boshqa manbalarda ham mavjudmi degan savolga javob izlaydi hamda bir xil ma'lumotni turli manbalardan topib, ularni solishtirishni o'rganadi, chunki faqat bitta manbaga tayanish har doim ham to'g'ri xulosa chiqarishga olib kelmaydi.

Uchinchi bosqich — Taqqoslash. Bu bosqichda o'quvchi turli manbalardan olingan ma'lumotlarni o'zaro taqqoslashni o'rganadi hamda ikki xil manbadagi ma'lumotlarni solishtirib, farqlarni aniqlaydi, chunki turli manbalardagi ma'lumotlar o'rtasidagi farqni ko'rish o'quvchining tanqidiy fikrlashini rivojlantiradi.

To'rtinchi bosqich — Dalillash. Bu bosqichda o'quvchi fikrni faktdan ajratish va dalillarni aniqlash ko'nikmasini egallaydi hamda berilgan gapning fakt yoki fikr ekanligini aniqlashni o'rganadi, chunki dalillarga asoslanmagan fikr ko'pincha noto'g'ri xulosaga olib keladi.

Beshinchi bosqich — Xulosa. Bu bosqichda o'quvchi dalillarga asoslangan holda mustaqil xulosa chiqarishni o'rganadi hamda olingan ma'lumotlar asosida o'z xulosalarini shakllantiradi, chunki bu bosqich oldingi barcha bosqichlarning mantiqiy yakuni bo'lib, o'quvchining mustaqil fikrlash qobiliyatini namoyon etadi.

Bosqichlar bo'yicha amaliy topshiriqlar tizimi

Har bir bosqich uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlariga moslashtirilgan topshiriqlar tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, bu topshiriqlar o'quvchilarning qiziqishini saqlab qolish va ularni faol ishtirok etishga undash maqsadida o'yin elementlari bilan boyitilgan.

1-sinf uchun topshiriqlar: rasmlı kartochkalar orqali axborot manbasini aniqlash, o'qituvchi tomonidan berilgan ma'lumotni takrorlash hamda ikki rasmni solishtirish va farqni topish kabi topshiriqlar beriladi, chunki bu yoshdagi o'quvchilar hali murakkab tahliliy topshiriqlarni bajara olmaydilar.

2-sinf uchun topshiriqlar: ertak qahramonlari haqidagi ma'lumotlarni turli kitoblardan topish, bir xil voqeaning ikki xil tasvirini

solishtirish hamda “to‘g‘ri” va “noto‘g‘ri” gaplarni ajratish kabi topshiriqlar beriladi, chunki bu bosqichda o‘quvchilarda taqqoslash ko‘nikmasi shakllana boshlaydi.

3-sinf uchun topshiriqlar: internet va kitobdagi ma’lumotlarni solishtirish, fakt va fikrni ajratish mashqlari hamda kichik tadqiqot o‘tkazish va xulosa chiqarish kabi topshiriqlar beriladi, chunki bu yoshda o‘quvchilar mustaqil izlanishga tayyor bo‘ladilar.

4-sinf uchun topshiriqlar: mustaqil ravishda axborot manbasini topish va baholash, turli manbalardan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish hamda dalillarga asoslangan xulosa yozish kabi topshiriqlar beriladi, chunki bu bosqichda o‘quvchilar o‘rta ta’limga o‘tishga tayyorlanadilar va ularda mustaqil bilim olish ko‘nikmalari shakllangan bo‘lishi lozim.

O‘qituvchi faoliyatining asosiy yo‘nalishlari

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi vazifalarni bajarishi lozim: namuna ko‘rsatish, ya’ni o‘qituvchi o‘zi axborot bilan ishlashning to‘g‘ri usullarini namoyish etishi kerak; savol berish, ya’ni o‘quvchilarni savol berishga va javob izlashga undash; muhokama uyushtirish, ya’ni guruhli muhokamalar orqali fikr almashishni rag‘batlantirish; baholash, ya’ni o‘quvchilarning axborot bilan ishlash ko‘nikmalarini doimiy baholab borish hamda qo‘llab-quvvatlash, ya’ni qiyinchiliklarga duch kelgan o‘quvchilarga yordam ko‘rsatish.

Bu vazifalarning barchasi o‘zaro bog‘liq bo‘lib, ularning izchil bajarilishi o‘quvchilarda axborot bilan ishlash ko‘nikmalarining mustahkam shakllanishiga olib keladi.

Samaradorlikni baholash mezonlari

Metodik modelning samaradorligini baholash uchun quyidagi mezonlar belgilangan: axborot manbasini aniqlash ko'nikmasi, axborotning ishonchliligini tekshirish ko'nikmasi, fakt va fikrni farqlash ko'nikmasi, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmasi hamda mustaqil fikrlash darajasi. Bu mezonlar bo'yicha o'quvchilarning bilim va ko'nikmalari test, kuzatish va suhbat usullari orqali baholanadi, chunki har bir mezon o'ziga xos baholash usulini talab qiladi.

TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot doirasida boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan tajriba-sinov ishlari o'tkazildi hamda tajriba guruhi va nazorat guruhi o'rtasidagi natijalar quyidagicha bo'ldi: axborot manbasini aniqlash mezoni bo'yicha tajriba guruhida 42% dan 78% gacha, nazorat guruhida 40% dan 52% gacha; ishonchlilikni tekshirish mezoni bo'yicha tajriba guruhida 35% dan 72% gacha, nazorat guruhida 33% dan 48% gacha; fakt va fikrni farqlash mezoni bo'yicha tajriba guruhida 28% dan 68% gacha, nazorat guruhida 30% dan 45% gacha; xulosa chiqarish mezoni bo'yicha tajriba guruhida 25% dan 65% gacha, nazorat guruhida 27% dan 42% gacha o'sish kuzatildi.

Bu natijalar shuni ko'rsatadiki, tajriba guruhida barcha mezonlar bo'yicha sezilarli o'sish kuzatilgan bo'lib, bu taklif etilayotgan metodik modelning samarali ekanligini tasdiqlaydi.

Muammolar va istiqbollar

Tadqiqot davomida bir qator muammolar aniqlandi, xususan vaqt cheklovi sababli axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish uchun qo'shimcha vaqt talab etiladi, barcha o'qituvchilar ham axborot savodxonligi bo'yicha yetarli bilimga ega emas hamda ba'zi maktablarda zamonaviy axborot vositalari mavjud emas. Kelgusida bu muammolarni

hal qilish uchun o'qituvchilarni tayyorlash, resurslarni ko'paytirish va o'quv dasturlariga axborot savodxonligi bo'yicha maxsus modullarni kiritish tavsiya etiladi, chunki bu choralarda metodik modelning samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifasi hisoblanadi, chunki taklif etilayotgan "Aniqlash–Tekshirish–Taqqoslash–Dalillash–Xulosa" metodik modeli axborot savodxonligi, tanqidiy fikrlash va funksional savodxonlik ko'nikmalarini o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish imkonini beradi hamda bu yondashuv o'quvchilarda mustaqil qaror qabul qilish va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tizimli va bosqichma-bosqich yondashuv asosida o'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi, shu bois kelgusida bu modelni boshqa fanlar bilan integratsiyalash va raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Rajabova M.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborotlar bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslari. Guliston Davlat Universiteti, 2024.
2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining axborotni tekshirish va dalillarga asoslangan xulosa chiqarish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasi. Zenodo, 2026.

3. UNESCO. Media and Information Literacy Curriculum for Teachers. Paris, 2021.
4. Aliyev A. A., Xamrayev X. K. MODEL FOR ASSESSING THE FINANCIAL STABILITY OF AN ENTERPRISE IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION //Экономика и социум. – 2026. – №. 3-1 (142). – С. 72-75.
5. Ma'murjon qizi Mahammadjonova O. et al. THE ROLE AND IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE FINANCIAL SERVICES SECTOR //INNOVATIVE DEVELOPMENT OF SCIENCE. – 2026. – Т. 2. – №. 1. – С. 5-8.